

Творчеството на Александър Скрябин и идеите на суфизма

Пенка Марчева

Abstract: *One of the most prominent representative of the Sufism is the poet, musician and philosopher - Hazrat Inayat Khan. His ideas for divine unity – tauhid, for love, harmony and beauty are transforming in sufism's conception base in the beginning of XX century. Musical practice of Hazrat Inayat Khan is less popular, as well as his influence on notable European composers of the last century. In 1910 year he met the French composer – impressionist Claude Debussy, and in 1913 the Russian composer Alexander Scriabin. As a result works, in which is combined European musical thinking with Eastern philosophy of harmony in the world, appeared.*

Key words: *Sufism, Sufism's culture, Hazrat Inayat Khan, Claude Debussy, Alexander Scriabin,*

ВЪВЕДЕНИЕ

През последните десетилетия се наблюдава интерес в проучването на източната култура. Едно от малко изследваните учения в нея е суфизмът - религиозно и философско движение, което произлиза от дълбините на исляма. Един от най-ярките представители на суфизма е поетът, музикант и философ – Хазрат Инаят Хан. Представител на ордена Чишти, разположен в Индия, философ и музикант- той получава възпитание и образование в семейство на индийски музиканти. Последовател на класическата музика на Индия, Хазрат Инаят Хан (1882-1927) предадо изразява нейните традиции . Негови трудове са преведени на различни езици включително и на български. [1] Той счита музиката на суфизма за съвършен пример на тоновото изкуство.

Идеите на Хазрат Инаят Хан за божественото единство – таухид, за любов, хармония и красота, се превръщат в концептуална основа на суфизма в началото на ХХ век . Музикалната практика на Хазарт Инаят Хан е малко популярна, както и влиянието му върху бележити европейски композитори на миналия век.

Дизайн на публикацията

Обект на разглеждане в публикацията е философското разбиране за музиката на суфизма.

Предмет на научно проучване е присъствието на идеите на суфизма в европейската музикална култура на ХХ век на основата на философските прозрения на Хазрат Инаят Хан.

Цел на публикацията е да се представи **отражението** на идеите на суфизма чрез философските прозрения на Хазрат Инаят Хан в европейската музикална култура на ХХ век.

Задачите на публикацията са:

1. Да се разкрият някои от специфичните особености на музикалното изкуство на суфистите чрез основни идеи на Хазрат Инаят Хан.
2. Да се разкрие взаимодействието на тези идеи и европейската музикална култура на ХХ век и по-конкретно творчеството на А. Срябин.

Същност и предназначение на музикалното изкуство през призмата на суфизма

Научните изследвания върху музиката на суфизма до момента са преди всичко в етномузикологичен аспект . Изследвани са най-вече музикалните традиции на суфитите от гледна точка на теория на музиката, както и по отношение на ритуализацията.

Необходимо е да се подчертае и естетическия аспект в концепцията на суфизма за музикалното изкуство. **Основен възглед в нея е, че музиката притежава космологичното значение в съзнанието на суфистите.** На основата

на тази идея, Хазрат Инаят Хан прави заключение, че „индийската музика превъплъщава идеи на математиката, философията и астрологията.” [2, с.18-19] Той разглежда музиката като математически разположени ритми и ладове, които притежават устойчиво значение за това изкуство, еквивалентно на представите за число в математиката. [Пак там] Европейско измерение на тази идея идва от недрата на древногръцката философия и по конкретно от ученията на Питагор, Платон – традиция продължена от Кеплер и Лосев.

Идеалът за съвършенството на музиката във философията на суфистите стъпва на основата на древно-индийската музика. Интересен е смисълът, носен от системата на музикално-изразните средства в музиката на суфистите. Особена роля е отградена на символиката на лада и ритъма, които се явяват водещи. Доказателство за това твърдение са научните наблюдения на Л. Манько: „Системата на музикално-изразителните средства в нея е изградена чрез символика на вътреладови и междуладови взаимоотношения, както и многообразни ритмически формули. Тяхното използване е обусловено от желанието на суфистите- музикални майстори - за пресъздаване на невербални духовни феномени, чрез които се прониква в духовното битие на универсума” [2, с.20]

Основополагащи фактори в идеята за същността на музикалното изкуство според Хазрат Инаят Хан са ладът и ритъмът. Разбирането за тяхната природа се опира на индийската теория. Разглеждането на тези понятия се осъществява на основата на „принципа *ragu*”, определен като „ладово-структурна система на мислене”[2, с.19]. В концепцията на суфизма ладът получава „космосоциологическа трактовка” . [Пак там] Нейната същност може да бъде резюмирана по следния начин: „За музиканта-суфист съществува глобален мир- *rag*, т.е. мир-лад - космоцентричен порядък, намиращ израз в социалния космос на човека, основаващ се на хармонията между мъжкото и женското начало”. [2, с.19]

Ритъм, както в индийската теория на музиката, така и в музикалната концепция на суфизма, се назовава с понятието „тал”. Негови съществени признаци са равномерната периодичност и цикличността. В широк смисъл метроритъмът се разбира като организация на пулсациите и вибрациите във звученето и движението.

Особено важен за настоящата публикация е изводът, че според концепцията на суфизма, значението на понятията лад и ритъм, излиза извън пределите на музикалното изкуство. Ладът като структура от най-висш порядък се разглежда като „модел на универсума” , а ритъмът в качеството на музикална категория, се разбира като „ всеобщ закон, на който разумът подчинява целия свят”. [2, с.19]

Друго ключово понятие в музикално теоретични трудове на Хазрат Инаят Хан е „абстрактен звук” . [2, с.23] В концепцията на суфизма „абстрактният звук” се явява като обединителна сфера между „скрития и явния” аспект на музикалното битие. „Той (абстрактният звук – бележката е моя) превръща във възможно единството на музикалното битие , явява се посредник между музикалната сфера и многообразието на звукове, цветове и форми в света. Понятието абстрактен звук се явява медиатор, превръща се в ключ към изясняване на философско-естетическата същност на музиката на суфизма....Звук с такъв образ , се разбира в суфизма като източник и основа на всеки звук и всеки цвят...” .[2, с.23-24] В своята дисертация авторката определя специфична за музикално-философската концепция на суфизма категория – „Звуко-цвят”. [Пак там]. Идеята за взаимно-обуслованата връзка между звук и цвят, присъстваща за възгледите на Хазрат Инаят Хан, оказва влияние върху творческите търсения на композитора А. Скрыбин, художника В.Кандински и редица представители на руската и западно-европейската култура в началото на ХХ век.

Отражение на идеите на софизма в европейската култура на ХХ век

Певец и инструменталист, Хазрат Инаят Хан разкрива богатството на музиката на суфистите, като изнася концерти в Америка, Франция и Русия. По

време на тези концерти той се запознава с Клод Дебюси, Александър Скрябин, Сергѐй Львóвич Толстой и др. Всяка една от срещите му с тези бележити имена на руската и западно-европейската култура остават своя отпечатък чрез произведения от тяхното творчество. Пиещ под псевдонима С. Бродинский, С. Толстой е син на Л. Н. Толстой, композитор и един първите етнографи на Русия. През 1914 г. той сключва договор с Хазрат Инаят Хан за издаването на партитурата и постановка на балета „Шакунтала“. Година по-късно той издава клавирен албум по записи на Хазрат Инаят Хан. (Изд. Э. Эберг). [3]

През 1910 година Хазрат Инаят Хан се среща с френския композитор-импресионист Клод Дебюси, а през 1913г. с руския композитор Александър Скрябин. В резултат се раждат творби, в които европейското музикално мислене се преплита с източната философия за хармонията на света.

Познавателната функция на музикалното изкуство в разбиранята на Скрябин се превръща в кредо на неговия живот: „Музиката – път на откровението – говори Скрябин. Вие не можете да си представите, какъв могъщ метод на познание е това. Ако знаете, колко много съм научил чрез музиката. Всичко, което мисля и говоря – всичко това аз съм научил чрез своето творчество“. [1а]

Интересни за настоящата публикация са биографичните наблюдения на А. И. Бандура: „В определен етап от своята творческа еволюция (който според И. Бандура е около 1903 година, годината на завършване на Четвърта соната) Скрябин осъзнава, че му се отдава да се докосне до тайната на изкуството. Той открива в музиката магическа тайнствена енергия, способна да промени човешкото съзнание и следователно целия материален свят“. [1а]

Тези свои идеи А. Скрябин превъплъщава в различни аспекти. Два от тях, които притежават особен заряд, са свързани с „магията на светозвука“ и появата на „мистичния акорд“.

Ярко доказателство в подкрепа на възгледите на А. Скрябин за появата „светозвука“ е неговата творба „Мистерия“. Тя е замислена като грандиозно произведение, в което са обединени различни изкуства – музика, поезия, танц, архитектура и др. Според композитора, това няма да бъде художествено произведение, а особено колективно „действие“, в което ще вземе участие нито повече, нито по-малко, а цялото човечество. В него няма да има разделение на изпълнители и слушатели-зрители“. [4]

Мястото, на което трябвало да се изпълни „Мистерия“ – та, според Скрябин била Индия, в специално построен за това купол във форма на полукълбо, стоящо на брега на езеро, което заедно със своето отражение във водата образува най-съвършената форма - кълбо. [Пак там]

За съжаление А. Скрябин не успява да реализира изпълнението на тази грандиозна творба, но идеята за нея продължава да присъства в историята на музиката като едно от най-ярките превъплъщения на хармонията в света, пресъздадена чрез синкретизма в изкуството.

Заклученията на А.И. Бандура по повод „Мистерия“ – та на Скрябин са поставени на реалистична основа. Според него да се говори за неосъществуемостта на скрябиновата „Мистерия“ има смисъл само от гледна точка на научно обосноваването на разбиране за съзнание и връзката му с реалността. ... В този смисъл „Мистерия“ може да се разглежда като увеличено до гигантски мащаби произведение, оказващо влияние върху цялото му творчество.... Общ за всички произведения се явява „творческият принцип“, който дава повод на композитора да определи своето творчество като обективен, излизащ извън границите на отделната личност космически процес. [1а]

Влиянието на мистицизма и по-конкретно на суфизма върху творческите търсения на А. Скрябин разкрива интересни взаимодействия между европейското

музикално мислене на един от ярките и своеобразни представители на руската музикална култура и източната философия. В тях тоновото изкуство е издигнато в ранг на основен път на познание и „извънличностен процес“, притежаващ силата да промени света към по-добро.

С този период от творческите търсения на Скрябин е свързан още един факт – появата на т.нар. от него „Мистичен акорд“. Това е време, в което, според Н. Япова „е разрушен принципът на строеж на конституирания в условията на мажор-минорната тонална хармония акорд...“. В този смисъл се налага преразглеждане на понятието. Според Н. Япова съществуват две възможности:

1. по-близка до класическата представа, чрез която границите на понятието се разширяват до „всяко съзвучие, състоящо се не по-малко от три тона“; [По 5, с. 17]

2. по-радикалната идея на Пиер Булез, който нарича акорда „звуков агрегат“, притежаващ собствени качества независимо от функциите. [По 5, с. 17]

Късният Скрябинов хармоничен стил се отличава с използването на съзвучие, наречено от композитора „Мистичен акорд“. То се появява през 1903 година най-напред в Четвъртата клавирна соната. В музикалната теория е определен като „синтетичен квартов акорд (въз основата на строежа му, който може да се представи чрез различни видове кварта)“. [Пак там]

Този факт доказва още веднъж творческите търсения на композитора, повлияни от стремежа за излизане извън музикалните постулати и отправяне към неподозирани идеи, родени от взаимодействието на европейското музикално творчество и източната мисъл.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Представянето на идеите на суфизма за същността и ролята на музиката разкрива дълбочината на разбирането за смисъл на това изкуство. Културата на това философско направление и особено музиката, се вписват в световното културно пространство.

Изследването на философско – естетическите възгледи на суфистите води към извода, че музиката се разбира не само като изкуство, но и като „начин на съществуване в света“.

Днес разбирането на суфитската философия като път за осъществяване на културен диалог със сигурност може да допринесе за намирането на обща основа между западната и източната мисъл. Резултат на това взаимодействие е взаимно обогатяване на съществуващите социални общности.

ЛИТЕРАТУРА

- [1a] Бандура, А.И., **Александр Николаевич Скрябин – мистика творчества и магия светозвука**, <http://www.theosophy.ru/lib/skr.htm>
- [1] Инаят Хан, Х., Мистични медитации, Учението на Суфиите, „Шамбала“, С.2001.
- [2] Манько, Л., Философско-естетическая сущность музыки в суфизме (на материале музыкально-философских исследований суфия Хазрата Инаят Хана), **Автореферат** диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук, Москва, 2010.
- [3] Музыкальная энциклопедия - http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_music/7583/
- [4] <http://www.scriabin.ru/articles.html>
- [5] Япова, Н., Музиката от началото на ХХ в.: опит върху историческия смисъл, С., 2003,

За контакти:

Доц. д-р Пенка Илиева Марчева, Педагогически колеж – гр. Плевен, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, тел.: 064-848 - 042, e-mail: penka_mar4eva@abv.bg